

JOAN B. CULLA I CLARÀ (1950-2023) L'HISTORIADOR DEL PRESENT

FRANCESC MARCO-PALAU
Universitat Autònoma de Barcelona

Homenatge a Joan B. Culla al CCCB. D'esquerra a dreta: l'historiador Borja de Riquer, els presidents de la Generalitat Pere Aragonès i Jordi Pujol, Joan B. Culla i la seva esposa, Imma Cervià, els presidents de la Generalitat Josep Montilla i Artur Mas, i l'historiador i conseller Joaquim Nadal. Fotografia Arxiu Marco-Palau.

HISTORIADOR ICÒNIC

Els presidents Jordi Pujol, José Montilla, Artur Mas i Pere Aragonès, juntament amb cinc-cents amics i admiradors, van omplir el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona per reconèixer la trajectòria de l'historiador Joan B. Culla. Era el dijous 21 de setembre de 2023 i la munió de congregats, amb periodistes, polítics, exalumnes i membres de la societat civil, així com l'impacte comunicatiu de la trobada, evidenciava que es tractava d'un acte excepcional —i poc freqüent— en el context acadèmic.

El fet s'explica perquè Joan Baptista Culla i Clarà (Barcelona, 1952-2023) no havia estat només un llarg professor de la Universitat Autònoma de Barcelona que havia impartit classe, al llarg dels seus més de quaranta anys d'exercici de la docència, a prop de 10.000 estudiants a les aules de Bellaterra, sinó que havia comptat durant bona part de la seva vida amb una projecció pública continuada, tant a la premsa escrita, en la seva faceta d'articulista de diverses capçaleres, com a les tertúlies matinals radiofòniques i televisives, a més de presentar programes de divulgació històrica a la petita pantalla i de publicar sòlids llibres al voltant de la història parlamentària i tantes altres referències —conferenciant, coneixedor de la realitat internacional, *notari* dels congressos de les formacions polítiques, etc.— que, amb els anys, van convertir el professor Culla en un nom mediàtic dins de l'imaginari col·lectiu del país, això és, un historiador icònic —en el sentit de reconeixible, fàcil d'identificar per part dels lectors i dels teleespectadors— de la Catalunya de les darreres dècades del segle xx i el primer quart del segle XXI, fet que suposa un element poc comú en l'àmbit de la recerca i de les humanitats.

Molts d'aquests aspectes, així com el vessant més personal del professor —amb corbata, sempre elegant— van ser tractats al CCCB des d'un punt de vista historiogràfic per Borja de Riquer, Conxita Mir, Josep M. Muñoz, Francesc Vilanova, Joaquim Nadal i María José Recoder; i, des d'un punt de vista periodístic, per Salvador Alsius, Joan Manuel Tresserras, Josep Ramoneda, Vicenç Villatoro, Mònica Terribas i Esther Vera en l'emotiu homenatge que va conduir Antoni Bassas, i que va cloure el mateix homenatge destacant que li acabaven de proporcionar «l'equipatge més preciós que un pot portar en el viatge que em resta per fer». Així, en aquell moment ja s'era plenament conscient que aquell era el més emotiu dels reconeixements que hom podia dedicar a un referent, des de l'altar de l'amistat. Però no podia esperar-se que el desenllaç fos tan ràpid, i que tan poques setmanes

després l'abat del monestir de Poblet, Octavi Vilà —l'actual bisbe de Girona—, ja n'hauria d'oficiar la cerimònia de comiat al monestir de Sant Cugat.

PROFESSOR DE PERIODISTES

Nascut l'any 1952 al barri de Sant Andreu de Barcelona, Joan B. Culla creix en el si de les capes populars de catalanitat intrínseca, en una família lectora i amb vocació associativa —socis de l'Orfeó Català, llegien *Serra d'Or*—, en un context de represa cultural, amb banda sonora de Salomé i el seu *Sé'n va anar*, del V Festival de la Canción Mediterránea. Així, el seu pare era encarregat a la Hispano Olivetti, directiu del Júpiter —la família provenia del Poblenou— i arribaria a formar part del Comitè de Competició de la Federació Catalana de Futbol. Les tardes dominicals que el seu pare no acompanyava l'equip de futbol en els seus desplaçaments, les passaven fent col·loqui a l'Ateneo Colón del Poblenou, fet que ajudaria a conformar, com a mínim en part, el caràcter argumentatiu del futur tertulià.

Així mateix, el jove Culla aviat passarà de llegir els còmics de Tintín —amb la petita monarquia balcànica de Sildàvia— i d'imaginar els viatges de Jules Verne, a interessar-se pels reportatges periodístics i les cròniques dels rotatius, per bé que la passió per Hergé i el vincle afectiu amb les obres de l'escriptor francès, els mantindrà sempre. També els records d'aquell mig any viscut amb la padrina Lola de Cal Peretó a la Segarra —on cantaria caramelles— o els estius en bicicleta a Pareds del Vallès, on els seus pares van comprar una parcel·la en una urbanització inspirada en el model ciutat-jardí.

Format a l'Instituto Escolar Academia Vila, a La Salle Condal i a l'Academia Peñalver, Joan B. Culla estudia Filosofia i Lletres en els agitats anys assemblearis de la Universitat de Barcelona dels setanta, on fa amistat amb el periodista Miguel Ángel Bastenier, aleshores redactor del *Diari de Barcelona*, i converteix la Casa de l'Ardiaca en la seva segona llar, tot consultant l' Hemeroteca Municipal de Barcelona.

Aquells són uns anys intensos en els quals tant podia organitzar una conferència de Pierre Vilar a la facultat o acabar sent company de viatge dels estudiants del PSUC als òrgans de govern universitaris, passant per posar en circulació *Història i societat. Quaderns crítics d'Història moderna i contemporània*, que esdevindria l'embrió de la futura revista *L'Avenç*. Pel que fa als avenços acadèmics, la

confecció de la tesi de llicenciatura sobre el grup de l'Opinió, dirigida per Emili Giralt i Jesús Rodés, ofereix a Joan B. Culla l'oportunitat de conversar amb Joan Casanellas a París i de conèixer el president Josep Tarradellas, a qui entrevista a Clos de Mosny, l'estiu de 1975. El treball resultant, després de ser avaluat per Emili Giralt, Josep Termes i Mercedes Vilanova, seria editat per Max Cahner a *El catalanisme d'esquerra. Del Grup de l'Opinió al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, 1928-1936* (Curial, 1977).

Finalitzada la mili a Galícia —en el marc de la qual seria agregat al Govern Militar per encarregar-se de la redacció de la revista *Finisterre*—, Culla s'incorpora com a docent a la Universitat Autònoma de Barcelona i exerceix de professor d'Història dels futurs periodistes, tasca continuada que amb el pas de més de quatre dècades l'anaren convertint en un dels professors emblemàtics de Ciències de la Comunicació, el planter dels futurs redactors, presentadors i opinadors. També durant uns anys assumeix responsabilitats de gestió i, amb Salvador Alsius, forma part de l'equip del deganat. També, al campus de Bellaterra, Culla va conèixer Imma Cervià, amb qui compartiria la resta de la seva vida. En paral·lel amb la quotidianitat docent, Culla desenvolupa la seva tesi doctoral al voltant del lerrouisme, dirigida per Josep Termes, i que seria defensada davant d'un tribunal format pels professors José Antonio González, Isidre Molas, Borja de Riquer, Jordi Casassas i Josep Florit, que li atorgarien el *cum laude*. La tesi es publicaria posteriorment a *El republicanisme lerrouista a Catalunya 1901-1923* (Curial, 1986).

Com en el cas de la recerca al voltant del grup de l'Opinió, o la del lerrouisme, Joan B. Culla va anar plasmant la història de diferents sigles polítiques en obres en les quals n'analitzava l'evolució ideològica, la incidència parlamentària, la documentació congressual, els equilibris interns entre els seus dirigents, així com les seves escissions, els acords electorals o processos de confluència de Convergència, d'Unió, de la dreta espanyola a Catalunya o d'Esquerra Republicana. Per això, quan vaig proposar-li que em dirigís la tesi doctoral a la UAB al voltant dels vincles entre els partits catalans i els valencians del darrer mig segle, va trobar-ho especialment interessant, i sempre li estaré agraït.

Tal com s'esmentava, a més de dirigir, amb Isidre Molas, el *Diccionari de partits polítics de Catalunya. Segle XX* (Enciclopèdia Catalana, 2000), Culla coordina —a petició de l'aleshores secretari general de CDC, Pere Esteve— *El pal de paller. Convergència Democràtica de Catalunya 1974-2000* (Pòrtic, 2001), coincidint amb el vint-i-cinquè aniversari del naixement del partit de Jordi Pujol. I, per les mateixes dates, els democratacristians li encarreguen una radiografia

històrica de la formació de Carrasco i Formiguera, Joan Rigol i Josep Antoni Duran i Lleida que es concreta en *Unió Democràtica de Catalunya. El llarg camí 1931-2001* (UDC, 2002). Pocs anys després, a *La dreta espanyola a Catalunya 1975-2008* (La Campana, 2009), el professor posa el focus en la línia política que ressegueix des d'Alianza Popular al PP català, tot evidenciant les disputes internes i la supeditació parlamentària a l'estratègia política de Madrid. Finalment, Culla plasmà en paper una síntesi voluminosa del seu ampli coneixement al voltant del partit de Macià i Companys —i del seu amic Carod-Rovira— a *Esquerra Republicana de Catalunya 1931-2012. Una història política* (La Campana, 2013).

Per tal de complementar tot el conjunt de monografies publicades, i tenint en compte els accelerats canvis de tauler polític que hi havia amb l'eclosió del procés sobiranista, Joan B. Culla publica *El tsunami. Com i per què el sistema de partits català ha esdevingut irreconeixible* (Pòrtic, 2017), una obra divulgativa que ens permet ser conscients de les enormes transformacions que el context polític va traslladar a la realitat orgànica dels partits de l'arc parlamentari del parc de la Ciutadella.

ARTICULISTA I TERTULIÀ

Si, ja des del temps d'estudiant, Culla s'havia apassionat per retallar periòdics i aplegar els retalls en carpetes temàtiques, construint el seu propi arxiu, la seva trajectòria estaria íntimament relacionada amb els mitjans de comunicació. Ja com a lector habitual de capçaleres de premsa, a la facultat entra en contacte —de la mà de Bastenier— amb joves periodistes del moment. Aviat passarà de ser lector d'*El País* a escriure-hi de manera periòdica cada divendres, a través de Lluís Bassets; de la mateixa manera que durant els anys vuitanta i noranta escriurà, sobretot els dilluns, prop de tres-cents articles d'anàlisi, història i política per al diari *Avui*.

Tot i ser especialment un apassionat del paper, la televisió també va tenir un paper cabdal en la seva tasca de divulgador històric. El 1982 suposarà l'esclat mediàtic televisiu de Culla, a partir del programa *Memòria popular*, que enregistraven als estudis de Miramar amb Salvador Alsius i Borja de Riquer; i el 1986 debuta com a analista de la nit electoral de les eleccions espanyoles que té lloc al plató de TV3. Pocs anys després, el 1991, començava l'emissió de *Segle XX* al Canal 33, un programa dirigit i presentat per ell mateix —que duraria vint-i-dos anys en pantalla— en el

qual es projectaven, doblats al català, documentals audiovisuals internacionals sobre fets i circumstàncies del segle xx, en els quals la història bèl·lica de la Primera i de la Segona Guerra Mundial tenia un protagonisme important.

A partir de 1992, Joan B. Culla també seria un ponent habitual de les tertúlies radiofòniques matinals d'*El matí de Catalunya Ràdio*, que aleshores presentava Josep Cuní i que anirà succeint-se amb Antoni Bassas, Neus Bonet, Manel Fuentes i Mònica Terribas, convertint-se, ja durant el postprocés en el tertulià més veterà de tots els que prenen la paraula a la Diagonal 614. Algunes temporades, i sota la batuta de Josep Cuní, Culla també havia fet col·laboracions fixes a COMRàdio i Ona Catalana.

D'aquesta manera, amb els comentaris radiofònics, les tertúlies televisives, el programa de TVE i el del Canal 33, i els articles que més recentment publicava amb assiduitat al diari *Ara*, Joan B. Culla es consolidava, any rere any, com una personalitat amb opinió pròpia i claus interpretatives fonamentades que calia escoltar i llegir.

DE CONGRESSOS, ACTES I PARTITS

Des de la seva entrada com a estudiant universitari de Filosofia i Lletres, Culla va agafar per costum recollir i guardar fulls volants i papers clandestins, perquè ja l'atreia allò que els francesos en diuen *l'histoire du temps present*. Així, a més de pelegrinar per les seus de les nombroses sigles dels anys setanta, en jornades com les de Sant Jordi, el Primer de Maig o la Diada de l'11 de Setembre, Culla ampliava de manera substancial el seu ja considerable arxiu personal, font posterior de referències precises per als seus nombrosos articles periodístics. Aquest hàbit s'amplia, a partir de 1981, amb l'assistència com a convidat als congressos —en total, cent cinquanta— de les diferents formacions polítiques catalanes de les quals acaba exercint, gairebé, de *notari*. Era la seva manera de gestionar l'atracció que sentia pels esdeveniments que el país vivia, i que preferia viure'ls no com a actor polític sinó com a observador, en la seva faceta d'historiador.

Tanmateix, tant pel seu tarannà com per l'impacte que tenien les seves columnes a l'opinió pública —o les seves valoracions radiofòniques, o els seus plantejaments a les tertúlies televisives—, Culla fa un pas més i coneix a fons el món polític a base de coincidir en actes, d'establir reunions i de dinars ben dispars a partir dels seus interlocutors i amics dels diversos espais ideològics. Així, per posar

només alguns exemples, a partir de 1980 Culla visita mensualment el president Tarradellas, la mateixa freqüència amb la qual Culla dina amb l'activista Miquel Sellarès, un altre dels noms destacats de l'entorn de Max Cahner, del qual durant uns anys també forma part l'historiador. De la mateixa manera, podem trobar que l'historiador acompanya la cúpula del Grup Godó al monestir de Poblet, que participa en unes jornades d'INHECA d'intel·lectuals catalans i espanyols sobre la qüestió nacional al parador d'Aiguablava o que entra a formar part, els primers anys 2000, del nucli assessor del Centre d'Estudis Jordi Pujol, a partir de la seva gran relació intel·lectual amb el president, a qui visita amb elevada freqüència.

És així com preparar una conferència pel centenari de l'Escola d'Administració Pública, vindicar la importància del nou Estatut d'Autonomia, acompanyar corresponsals internacionals —especialment francòfons— que volien entendre la complexitat política catalana, o glossar una semblança biogràfica del president Lluís Companys al fossar de Santa Eulàlia, participar al Centre d'Història Contemporània de Catalunya i al Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, o entrar a formar part de la Junta de Govern del Memorial Democràtic, eren fets destacats que anaven molt més enllà de l'habitual tasca docent.

A més del seu paper d'observador, en algunes ocasions, Joan B. Culla també faria el pas d'actuar en l'àmbit de la societat civil, més enllà de l'estrictament acadèmic. Així, juntament amb Miquel Sellarès i Max Cahner forma part del Club Ramon Muntaner; fa fortuna la seva idea-força «Per un nacionalisme desacomplexat» a les Primeres Jornades Sobre el Nacionalisme Català a la Fi del Segle xx, celebrades el 1987 a Vic; presideix la Fundació Acta, amb Vicenç Villatoro, Josep Maria Solé i Sabaté, Pilar Rahola i Àngel Castiñeira, en el marc de la qual dialogarien amb polítics d'Eslovàquia i les repúbliques bàltiques en els moments més decisius dels primers noranta; i forma part del Cercle d'Economia durant les presidències de Josep Piqué, Anton Costas i Juan José Brugera, que va ser escenari de tenses reunions empresarials en ple procés sobiranista.

OBSERVAR EL PRÒXIM ORIENT

Juntament amb l'estudi del parlamentarisme català, un altre dels punts d'interès de Joan B. Culla van ser les temàtiques internacionals, en un context de política de blocs, com mostren els seus interessants viatges de finals de la dècada dels setanta i primers vuitanta a Romania, Hongria, Bulgària i

Iugoslàvia —poques setmanes després de la mort de Tito—, a més de recórrer el cor de Rússia i les immensitats siberianes fins a l'Àsia central per copsar la realitat de tadjiks i uzbeks; o, en altres ocasions, desplaçant-se fins a l'Índia i el Nepal, tot immergint-se en el convuls Caixmir indi. Però, d'una manera ben especial, en l'àmbit internacional Culla va focalitzar el seu estudi en l'evolució històrica del Pròxim Orient, amb la mirada fixada en l'Estat d'Israel, que conforma el seu filoisraelisme, ja que Culla n'admirava la força de voluntat i el talent.

Si ja amb deu anys, Culla prestava especial atenció a les pàgines internacionals d'*El Noticiero Universal*, el diari vespertí que comprava el seu pare al sortir de treballar de la Hispano Olivetti, la trobada casual de la novel·la històrica *Éxodo*, de Leon Uris, un diumenge al matí de 1966 al mercat de Sant Antoni, va descobrir-li tot un món en el qual s'aniria endinsant, també, a través de les explicacions del professor Jaime Vándor, jueu austrohongarès que des de finals de la dècada dels cinquanta era docent de Semítiques a la Universitat de Barcelona. La posterior fundació de l'Associació de Relacions Culturals Espanya-Israel (ARCEI); la coneixença amb Shlomo Ben Ami, responsable del departament d'Història de la Universitat de Tel-Aviv, que acabaria sent ambaixador d'Israel a Espanya i, després, ministre d'Afers Exteriors; i els diversos articles i conferències sobre la temàtica que pronunciaria Culla van convertir ràpidament l'historiador en l'expert català en la matèria.

Així, entre d'altres, quan el maig de 1987 tingué lloc un viatge oficial de Jordi Pujol a Israel per normalitzar les relacions diplomàtiques a banda i banda del Mediterrani, Joan B. Culla acompanyà el president a Jerusalem, ciutat a la qual Culla ja havia viatjat el febrer de 1986 per participar en un congrés d'associacions d'amistat amb el país imaginat per Theodor Herzl unes dècades abans. Com en el cas dels governs Pujol, també durant el tripartit, el gener de 2008 Culla tindria l'ocasió d'acompanyar l'aleshores president del Parlament de Catalunya, Ernest Benach, en la seva visita oficial a la Knesset.

Per tal de traslladar els seus coneixements sobre la qüestió a l'àmbit acadèmic, des del curs 1996-1997 Joan B. Culla va començar a impartir a la UAB un curs de doctorat sobre història del conflicte arabisraelià, oferta acadèmica singular que perllongà fins a la seva jubilació. Així mateix, aprofitant el curs sabàtic 2002-2003 —arran dels vint-i-cinc anys de docent a l'Autònoma—, Culla va sintetitzar tota aquella panoràmica històrica en un llibre voluminós, *Israel. El somni i la tragèdia* (Pòrtic, 2004), que vint anys després, amb Adrià Fortet, va ampliar i actualitzar, incorporant els nous esdeveniments de les darreres dues dècades.

RECONeixEMENT DE PAÍS

Després d'alguna targeta groga que la salut ja li havia ensenyat, Joan B. Culla decideix publicar *La història viscuda. Memòries* (Pòrtic, 2019), amb tan sols seixanta-sis anys, perquè l'historiador se sentia sobretot un home del segle xx, cada cop més *dépayé* a mesura que avançava el nou segle. «Jo he vist coses que vosaltres no creuríeu», remarcava sovint el professor, quan parlava amb els seus alumnes, tot emulant la frase de la pel·lícula *Blade Runner*. Culla, que havia passat la seva vida analitzant les dinàmiques parlamentàries, veia com tota aquella classe política forjada durant la Transició havia gairebé desaparegut de la primera línia dels seus respectius espais ideològics i també de les institucions, de la mateixa manera que les redaccions de diaris tampoc no tenien res a veure amb les que hi havia hagut vint o trenta anys enrere. El món que venia, amb les noves formes de comunicació política, ja era tot un altre.

Un compromís personal adquirit amb la seva cunyada, l'actriu Cristina Cervià, el feu endinsar en la vida del pare Bernat Morgades, amb la cogulla blanca del Cister, al qual dedicà la biografia *Amb Poblet al cap i al cor* (Pòrtic, 2021). I, tot i els problemes de salut, que anaven en augment, encara va elaborar un darrer llibre biogràfic, aquest d'edició privada, per a la nissaga d'un dels emprenedors i mecenes de la cultura catalana més rellevants del darrer terç del segle xx.

Després d'una multitudinària darrera classe magistral a la UAB, el 25 de maig de 2023 a la Sala de Graus de la Facultat de Filosofia i Lletres, ja en els darrers mesos de la seva vida, diversos reconeixements —com el nomenament de fill predilecte de Sant Cugat del Vallès, per part de l'Ajuntament del municipi en el qual vivia des de feia vint-i-cinc anys— van evidenciar de nou que Culla no havia deixat empremta només en l'àmbit universitari; també en l'àmbit institucional, el periodisme, el món cultural i d'una manera general en aquells lectors, oients i telespectadors que al llarg de les dècades havien compartit arguments i s'havien sentit identificats amb les rellevants interpretacions contextualitzades de Joan B. Culla, l'historiador del present que ha analitzat amb rigor la Catalunya dels nostres dies.

BIBLIOGRAFIA

- CULLA I CLARÀ, Joan B. (2021). *Amb Poblet al cap i al cor: el Pare Bernat Mor-gades i el seu temps (1911-1963)*. Barcelona: Editorial Pòrtic.
- (2019). *La història viscuda. Memòries*. Barcelona: Pòrtic.
- (2017). *El tsunami. Com i per què el sistema de partits català ha esdevingut irreconeixible*. Barcelona: Pòrtic.
- (2013). *Esquerra Republicana de Catalunya 1931-2012. Una història política*. Barcelona: La Campana.
- (2009). *La dreta espanyola a Catalunya 1975-2008*. Barcelona: La Campana.
- (2004). *Israel. El somni i la tragèdia*. Barcelona: Pòrtic.
- (2002). *Unió Democràtica de Catalunya. El llarg camí 1931-2001*. Barcelona: UDC.
- (2001). *El pal de paller. Convergència Democràtica de Catalunya 1974-2000*. Barcelona: Pòrtic.
- (1986). *El republicanisme lerrouxista a Catalunya 1901-1923*. Barcelona: Curial.
- (1977). *El catalanisme d'esquerra. Del Grup de l'Opinió al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, 1928-1936*. Barcelona: Curial.